

AQUINCUMI SÍRLELET

Az élők emlékei mellett, melyeket szemünk elé tárnak az óbudai papföldön kiasott római falmaradványok, nem kevésbé tanulságosak, bár kevésbé tűnnek szembe, a halottak nyugvóhelyei. Annak idején csak azok a halottak kerültek mindjárt a föld alá, a kiknek sírját a föld alatt temették el. Így tettek a római megszállás első idejében, mikor a halottakat elhamvasztották és a hamvakat igen sokszor a pusztai földben elhantolták, vagy pedig agyagedénybe, ritkábban kőedénybe rejtve a földben elásták. Még jó, ha ilyenkor a sír fölé kőtáblát állítottak, ezek hamarabb kerültek újra felszínre, mint maguk a sírok, melyekre legtöbbször csak véletlenül bukkanunk rá és ezek idáig már ezért is legnagyobbbrészt ismeretlenek. De igen sokszor elkerülik a figyelmet és örökre elvesznek számunkra.

Már ez kevésbé történhetik meg akkor, mikor eltemették a halottat. A csontvázak nem pusztulnak el. Ezek a tetemsírok gyakoriabbak is, mint azok, melyek csak a hamvakat tartalmazhatják. Nálunk körülbelül a Kr. u. III. századdal kezdődnek, mert csak ekkor lett — kétségkívül a kereszténység hatása alatt — az e fajta temetkezés általános. De csak ettől kezdve lehet nálunk szó nagyobb és népesebb római telepekről és városokról is. E mellett szól, hogy a mi a római korból fennmaradt, annak legnagyobb része már a római kor ezen két utolsó századából származik.

A szegényebbek természetesen már kezdetben beérhették a pusztai sírgödrökkel és ezeket legfőleg téglákkal rakták ki; elvéve durván megfaragott kőlapokkal, a mi persze később is szokásban maradt. Különösen a IV. században megtették azt, hogy régibb sírtáblákat és építészeti kőrészleteket, a mit csak összeszedhettek, használtak fel erre a célra. Ilyenkor a sírokat szorosán egymás mellé ásták és ezek kisebb-nagyobb területet foglaltak el, úgy mint a mai temetők.

Ezen római temetőket megismerni már abból a szempontból is kívánatos, mert, a mint Hampel is utalt erre, a város topographiáját csak úgy állapíthatjuk meg, ha tudjuk, hol kezdődnek a temetők, nem lévén megengedve az, hogy a város beépített részén belül valakit eltemessenek.

Idáig *Aquincum* területén már több helyen kerültek elő ilyen temetők,

de a mit ez alkalommal ki akarok emelni, az ezen temetők szegénysége: a legtöbb sír belül nem tartalmaz mást, mint emberi csontokat, ezeken kívül legfőlebb egy-egy fibula vagy üveg fordul elő. Ez is azt mutatja, hogy ezek a temetők leginkább a IV. századból valók, abból az időből, a mikor a szegénység és inség ép úgy megvolt nálunk, mint általában a római birodalomban.

Az általános zűrzavar daczára még a III. század volt leginkább az, a mikor a római élet nemcsak a lelegevenebb volt, hanem az emberek még mindig elég jólétnek örvendhettek. És a mint ekkor az élők jobban gondoskodhattak arról, hogy a házakat, a melyekben laktak, nagyobb conforttal berendezzék, úgy arra is költhettek, hogy a halottaikat csak drága pénzen beszerezhető sarkophágokban eltemessék.

Ezek a sarkophágok már maguk is figyelemreméltó emlékek, mert vannak ugyan egyszerűen nagyolva kifaragott kőládák, melyekben a tetőrész is természetesen csak nagyjában adja vissza a tipikus házfedél-formát. Ezeket már akkor a földben eláshatták. De vannak sarkophágok, a melyek igen gondosan vannak kidolgozva. Magán a kőládán az egyik hosszú oldallap többé-kevésbé díszes keretbe foglalt feliratot mutat, mely közli a halott nevét és még néhány reávonatkozó életkörülményt, utána pedig rendesen megnevezi azt a hozzátartozóját, a ki a sarkophágot készítette. A feliratos mező két oldalán aztán előfordulhatnak egyes alakok kifaragva, a melyeknek a halállal kapcsolatban symbolikus jelentésük lehetett.

Már a sarkophágoknak ezen díszes kiállítása magában véve csak úgy érthető, ha nem kerültek mindjárt a földbe, hanem a szabadban voltak felállítva, lehetőleg olyan helyeken, a hol sokan láthatták, a feliratot elolvashatták és az elhunyt emlékét így minél tovább megőrizhették. Erre pedig a legalkalmasabb hely a városból kivezető utak mellett kínálkozott. Ezért szegélyezi Rómában ma is még — hogy a legismeretesebb példát idézzem — a *via Appia* két oldalát a régi síremlékek hosszú sora. A legtöbb ott mindenesetre egész épület volt, a mely a sír keretéül szolgált. Nálunk hasonló — persze kisebb méretű — kápolnák csak elvéve állhattak; ám a sarkophágok itt is legtöbbször ott maradtak, a merre kimutathatólag a római út ment: így a legtöbb az óbudai hegyek alján, a hol az Aquincumból a vörösvári völgyön át Brigetióba (Ószőny) menő út vonult. Ha tehát most a sarkophágot már a földben betemetve találjuk, oda nyilvánvalóan csak később, az idők folyamán kerültek. Még előbb meg kellett azonban történni annak, hogy a kőláda tetejét bezúzták, vagy csak belyukasztották, mindenesetre annyira, hogy a sarkophág belsejébe benyúlhassanak és azt

kifosszák. Ma ezt barbarizmusnak nevezzük és nem ok nélkül, mert a kik ezt tették, még jórészt azok az idegen népek voltak, melyeket maguk a rómaiak barbároknak hívtak. Ez pedig a legtöbb sarkophággal megtörtént és ezekről előre sejthetjük, hogy bennök már csak összevisszahányt csontokat és földet találhatunk, mely a sírláda belsejét egészen betölti.

Nem az a kíváncsiság, mely felébred ma is bennünk, ha véletlenül egy ilyen sírra bukkanunk, hanem az a biztos tudat törette fel ezeket a sarkophágokat, hogy a halott mellett értékes tárgyaknak kell lenni. Tényleg a sarkophágok voltak azok a sírok, a melyekben a sírmellékletek gazdagsága is azt bizonyítja, hogy a kik így temetkeztek, gazdagok lehettek, illetve olyanok, a kik hozzátartozóikkal szemben még haláluk után sem tudtak szűkkeblűek lenni. Azért nem lehet mindig a sarkophágnak magának díszesnek lenni; az lehetett olyan kőkoporsó is, mely — mint említettem — csakhogy éppen egy kődarabból volt nagyolva kifaragva és a melyet mindjárt a földbe beáshattak.

Az a sírlelet is, a melyet itt ismertetni kívánok, a gazdagabbak közül való és annak a szerencsés körülménynek köszönhetjük, hogy egy olyan egyszerű kőkoporsóból való, a melyet fel nem törtek, hanem érintetlenül maradt, mert valószínűleg már a temetésnél a földbe került.

A koporsót Óbudán, a Bécsi-út 102. szám alatt, a Gross és Weiss-féle kalapgyár telkén találták. A mikor 1912 június 17-én a munkások ráakadtak, csak ez az egy sír került napfényre, de néhány évvel előbb ugyanitt, a háztelek hátsó, magasabb részén, a föld lehordásánál, midőn ott először egy kőfaragógyárat rendeztek be, előjöttek azok a feliratos kőemlékek, melyeket 1900-ban a Budapest Régiségei VII. kötetében a 34—40. lapokon 25—29. számok alatt ismertettem. Az öt darab között négy sarkophág volt és az egyikből kapta gróf Zichy Jenő azt a sírleletet, mely utóbb az aquincumi múzeumba jutott és a melyben van az az elefántcsontrelief is, melyet Láng Nándor ugyane kötet első cikkében tárgyal. Egészen közel, a szomszédos Szécsi-féle mosógyár helyén még egy kőkoporsót találtak, a mely azonban már ki volt fosztva. De ezek csak azok a sírok, melyekről ezen kis helyen van tudomásunk. Ezeken kívül a Bécsi-út mentén még más helyeken is fordultak elő és ha valahol, úgy mindenesetre ezen vonalon lehetnek sírok, melyeket felkutatni érdemes. Maga a nagy római út ugyan, mely az óbudai hajógyár táján állott római tábornok összekötötte a brigetiói castrummal, távolabb a síkon ment, de még mindig elég közel, hogy megértsük, miért feküdtek itt a sírok oly hosszú sorban.

Koporsónk körülbelül 1½ m mélyen feküdt a földben a nagy gyár-

kémény mellett. Még sértetlen volt és csak akkor nyitották fel, miután a gyár igazgatói a leletről értesítettek. Magát a sarkophágot nem emeltük ki és az ott is maradt, mert a láda oldalait csak nagyolva simították le, a fedelét pedig szintén nagyolva kifaragott sarokakroterionokkal látták el. Így múzeális értéke nem volt, de később Schmidt Miksa mégis elvitette kiscelli kastélyába s ennek udvarán felállította. Annál inkább érdekelt, mi lehet a koporsó belsejében. A fedelét, a mennyre a mély gödörben, a melyben a koporsó feküdt, lehetett, félretolták az emberek és mi felülről is elég jól beláthattunk, mialatt Csides Albert, az aquincumi múzeum derék őre, átkutatta.

Bár a sír gondosan le volt zárva, mégis a tető szélei alatt a réseken az iszappal annyi föld szivárgott be, hogy a láda félig megtelt vele és előbb azt kellett kiszedni. Ígyis csakhamar láthattuk a csontvázat, a mely megbolygatatlanul, hosszan elnyújtva hanyatt feküdt, fejével észak felé azon a kőpárnán, mely a római koporsónak egyik végében szokott lenni. Az is tehát, a mit a halottal a sírba tettek, a maga helyén maradhatott. Ezeket a tárgyakat nagy óvatossággal hámozta ki a földből és adogatta fel Csides Albert, úgy hogy alig maradhatott valami észrevétlenül.

Már a csontvázon meg lehetett állapítani, hogy egy felnőtt nőé. És ezt megerősítik a sírleletek is. Csupa olyan tárgy, a melyeknek hasznát az életben csak egy nő vehette. Túlnyomó számmal ékszerek, a melyekkel a halottat feldíszítették, mielőtt a sírba tették. A férfisírba is szokás volt azt tenni, a mi az illetőnek az életben kedves lehetett: ilyenek lehettek a katonának a fegyverei, de általában azt tapasztaljuk, hogy a férficsontvázak mellett még nem akadt értékesebb tárgy. A gazdag sírleletek úgyszólván mindig női sírokból kerülnek elő.

Sírleletünket úgy mutatom be, hogy az egyfajta anyagból készült tárgyakat lehetőleg összefoglalom, a mint az Aquincumi Múzeumban is kívannak állítva a középső nagy teremben a többi sírleletek között. Hogy ez a lelet ide kerülhetett, a Gross és Weisz-czég tulajdonosainak köszönhető, kik, ha nehezen voltak is rávehetők, különösen a hozzájuk tartozó nők — mégis oly előzékenységgel átengedték, mely köszönetet érdemel. Azt persze megjegyzem, hogy mi hol feküdt a sírban, mert ez is egyik-másik tárgy rendeltetését megmagyarázhatja.

A koponya homlokánál

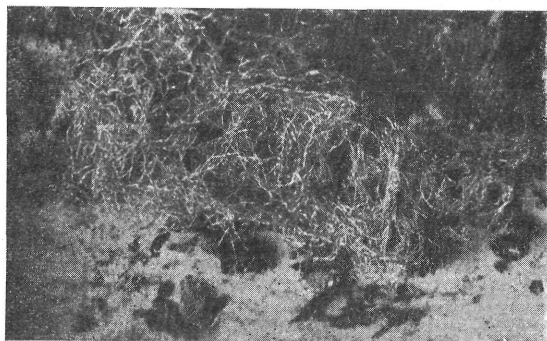
1. finom aranyszálak, melyek a haját díszítették. (Kis fatokban üveg alatt tartjuk. 1. kép.)

A nyak táján

2. aranykeretbe foglalt medaillon (2. képen 1). A ferdén rovátkolt keretből egy karikaakasztó áll ki, hogy felfüggeszthető legyen. A hátlapja is aranylemez és ennek fölhajtott síma szélei zárják körül az ovális gemmát, a mely egyszerű, áttetsző fehér üveglap, de érdekessé teszi a következő hatsoros görög felirat:

Λ Ε Γ Ο Υ Σ Ι Ν	Olvasása : <i>Λέγουσιν,</i>
Α Θ Ε Λ Ο Υ Σ Ι Ν	<i>ἃ θέλουσιν.</i>
Λ Ε Γ Ε Τ Ω Σ Α Ν	<i>Λεγέτωσαν</i>
ΟΥ Μ Ε Λ Ι Μ Ο Ι	<i>Οὐ μέλι (i. e. μέλει) μοι.</i>
Σ Υ Φ Ι Λ Ι Μ Ε	<i>Σὺ φίλι (i. e. φίλει) με,</i>
Σ Υ Ν Φ Ε Ρ Ι Σ Ο Ι	<i>συμφέρι (i. e. συμφέρει) σοι.</i>

A felirat kiálló betűit az alappal együtt öntötték és így ugyanabból a mintából mindjárt több ilyen gemmát készíthettek. Ha egy másik ugyanilyen példány talán még ismeretlen, magát a feliratot régtől ismerhetjük a Corpus Inscriptionum Græcarumban, hol a 7293. szám alatt elejétől végig ugyanazt a szöveget olvashatjuk, továbbá 7295 alatt az utolsó sor híjával és 7294 alatt, nyilván csonka darabon, a kezdő sorok nélkül. Ezek a példák olasz gyűjteményekből valók és ha közelebbi lelőhelyök ismeretlen is, nagyon

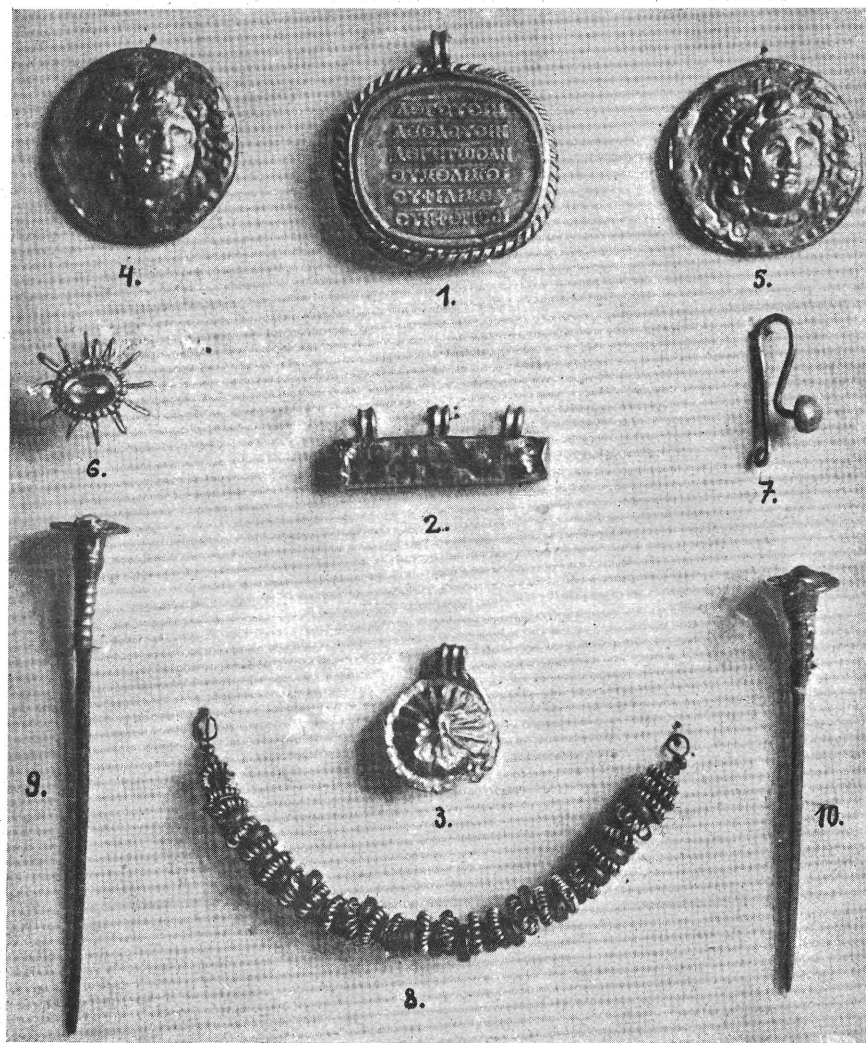

1. kép. Aranyszálak a hajhálóból.

valószínű, hogy itáliai eredetűek. De ott találjuk hozzánk közelebb a gráci Joanneumban is kétszer, a mint Kubitschek szíves volt velem közölni: mind a kétszer üvegpasztán, egyszer gyűrűbe foglalva a teljes szöveget, másodszer a két utolsó sor elhagyásával. Ezenkívül Furtwängler is idézi Die antiken Gemmen III. kötetében a 367. lapon.

Akárhol találjuk is azonban, mindezen feliratok összetartozása kétségtelen: a szöveg annyira azonos, hogy az *itacismus* is mindenütt ugyanazokban a szavakban ismétlődik. Így csak import útján terjedhettek el, legalább a mi feliratunk annál is inkább ezen az úton jutott hozzánk, mert szövege görög és olyan tárgyon fordul elő, melyet könnyen szállíthattak messze eső helyekre. Mindenesetre népszerűek lehettek a császárkorban, a mikor tetszett a szerelemnek az a praktikus felfogása, a hogyan a férfi a kedvesét apostrophálja.

Nyilván a nő is örült neki, mert az ékszert, melyen áll és a melyet még életében kapott, vele együtt tették a sirba. A mi a felirat értékét természetesen még emelte, az a *verses formája*. Magyar fordításban, melyet nagyrészt

2. kép. Aranyékszerek.

Csengeri Jánosnak, a görög és latin költők jeles műfordítójának köszönhetünk, a következőképp szól:

Akármit is beszélnek,
A beszéddel nem törődöm.
Te szeress, javadra válik.

De így ezek a versek sokáig élhettek és hagyományosak lettek. Arra alig is gondolhatunk, hogy a késő császárkorban keletkeztek. Egy bizonyos, az a közvetlen hatás, melyet lehetetlen föl nem ismerni, ha csak egyszer is átolvastuk Anakreont. Az ú. n. *Anakreonteumok*, Anakreon-utánezatok között talán a legismertebb vers, mely így kezdődik: *Λέγουσιν αἱ γυναῖκες* és Ponorí Thewrewk Emil Anakreon-kötetében a 6. szám alatt gyönyörű magyar fordításban is olvasható. Hogy éppen ez a költemény mely időből való, nem lehet tudni, talán még az alexandrin korból, de nyilvánvalóan a régibb és ennek a befolyása alatt jött létre a mi versünk. A kettő között mindenesetre az a különbség, hogy a téma más, az anakreoni dalban a bor az, a mi itt a szerelem. Egyébként ugyanaz az ellentét a gondolatmenetben, sőt, mint látjuk, ugyanaz mindkettőben a bekezdés.

Igy természetesen még a versmérték is megegyezik: a negyedfeles iambus (*dimeter iambicus catalecticus*), mégis azzal az eltéréssel, hogy a mi 3 verssorunkból (a felirat 6 sora 3 verssort alkot) csupán az első verssor az tisztán, a 2. és 3. verssorokban azonban az első iambuslábát egy-egy anapæstus helyettesíti, a mint azt a fordítás is visszaadni igyekszik. Ámde ily változtatással maga Anakreon használta már a iambusi verssorokat (fr. 63, 11) és mindenesetre érdekes, hogy a mi versünkben a régi anakreoni verssorok összekeverednek a későbbi anakreonteumok versformáival.

Másrészt nem kerülheti el figyelmünket a gyakori alliteratio: az első és második verssor elején, a harmadik verssor első és második felének kezdetén; továbbá a rímek: a két első félsorban, aztán a második és harmadik sor végén. Sőt megütheti fülünket már a soroknak és félsoroknak éles antithetikus szembeállításában a félsorok ütemes érvényesülése: mind oly sajátosságok, melyeket a klasszikus verselés nem ismert, hanem csak a népköltészetben fordulhattak elő. Azt hiszem, hogy ezért ezeknek a verseknek jelentősége lehet a vulgaris verselés kifejlődésében.

De ha nem is keletkeztek nálunk, maga az a körülmény, hogy görög nyelvű felirat került elő egy aquincumi sírban, érdekes adalék lehet ahhoz, hogy még a mi provinciánkban is érteni kellett görögül. Különösen a nagyobb városokban, minő Aquincum is volt, nem hiányozhattak egyesek, kik görögök voltak. Görög személynevek többször fordulnak elő latin feliratainkban. Egész görög feliratot azonban eddig Aquincumban még csak kétszer, festett falon találtunk, ezenkívül egy csonka kőfelirat van az aquincumi múzeumban, mely kiadatlan. Persze ezek az emlékek, mert nálunk készültek, még jobban bizonyítják a görög tudást, mint ez a gemma.

3. Hatszögletes aranycsövecske, 31 mm hosszú, kissé összelapítva

(2. képen 2). Hogy keresztben felakasztható legyen, a síma oldallapok egyike három füllel van ellátva, melyek hosszában barázdált szalagból hajlított karikák. A cső egyik vége zárt, a másik nyitható volt, de ezt is lezárták olyformán, hogy két kiálló nyelve van, melyeket egymásra hajlítottak.

Hasonló cylindrikus tokot az aquincumi múzeum sírleleteiben még kétszer látunk: egy nagyobb aranycsövet egy másik sírból, mely ugyanezen helyen került napfényre és egy kisebb ezüstpéldányt. Találtak továbbá Magyarországon egyet aranyból egy T alakú aranyfibulával és gyűrűvel együtt egy füzítői (Komárom m.) sírleletben, melyet Füzítőn Világhi Gyulánál láttam és lefényképeztem. Ezekről tudom, hogy belül üresek voltak. Fölemlíthetem még azt a bolgárországi sírleletet, melyet annak idején Budapesten látott Pulszky Ferencz és rajzban az Archæologiai Értesítő V. (1885) évfolyamának 196. lapján közzétett. Ebben is egy füles aranycsőnek kell lenni, melyet Pulszky aranyrudacsának nevez és nem tudja, mire használhatták.

Más külföldi leletekből azonban annál jobban ismerjük. V. ö. Siebourg, Ein gnostisches Goldamulet aus Gellep. Bonner Jahrbücher 103 (1898), S. 123—153. Nevezetesen Regensburgból, hol egy női csontváz nyakán lógott és még egy dupla, réz- és ezüstborítékba szorosán becsavart aranylemezt foglalt magában, mely tele van írással (Bonner Jahrb. 103, S. 127). Egy másik táblácskát görög és latin felírással, ugyanígy összegöngyölve találtak pedig Badenweilerben és a mint azt Wagner is Fundstätte u. Funde aus Baden I, 168. lapján említi, ezek arra valók voltak, hogy mint amuletteket hengeres tokokba zárva hordják. A badenweileri példányon a felirat a dämonok egész sorát idézi, arra kérve őket, hogy azt, a ki hordta és a hozzátartozóit óvják meg minden veszedelemtől.

Semmi kétség, hogy a mi csöveinkben is — hiszen másképp nem is lett volna értelmök — valami talizmán volt elrejtve: alighanem szintén valami feliratos lapocska, de ez csak papyrusból lehetett, a mely elpusztult és legfőlebb a kevés homok a maradéka, a mi a csövecskékben található volt. Még bold. Gerecze Pétertől hallottam azonban, hogy egy őszyi gyűjteményben, melyet ő leírni készült, lett volna egy elolvashatatlan felirattal ellátott négyszögű aranylemez, a mely tehát szintén csak egy ilyen hengeres tokból származhatott.

4. Kerek aranycsüngő (*bullā*), 19 mm átmérővel (2. képen 3). A belül üres capsula két fele és a hosszában barázdált füle egy darab aranylemezről van kivágva. A két kidomborodó oldallapját a síma széleken belül rozettához hasonlóan díszítették és úgy csukták össze, hogy az egyiknek széléből kiálló fogakat a másikra ráhajlították.

Így ezen csüngő belsejében is kellett valaminek elrejtve lenni. Carnuntumban egy esetben közelebről meg nem határozható növénymaradványokat, más esetben a *coriandrum sativum* magvait találták (Der römische Limes in Österreich X S. 59). A mienkben kevés homok volt.

Itt is természetesen csak amuletról lehet szó; ezért hordták nyakukba akasztva az előkelő fiúk mindaddig, míg az ifjúi korba beléptek. A nők azonban, ha sokkal kisebbített alakban is (*bullula*), a milyen a mienk, mindig szerették mint ékszert.

A fej két oldalán, és pedig jobbra

5. aranyfülbevaló (2. képen 6), ovális zaphirkővel, mely a fülbe akasztható vékony sodronyhoz van odaerősítve. A sodronydíszes (filigrán) keret alól, a melybe foglalva van, körben 12 apró horog áll ki, melyekre igaz gyöngyök voltak fűzve, de csak az egyik maradt meg.

6. Egy másik aranyfülbevaló feküdt a fej másik oldalán, mely azonban nem a párja az előbbinek (2. képen 7). A fülbe akasztható sodrony hosszabb szára a végén be van kunkorítva, a másik rövidebb szára szintén lefelé van hajlítva, de vége kifelé áll és ehhez egy síma félgömböcske van erősítve.

3. kép. A tülk fejei.

A koponya hátsó része alatt

7. aranyfejű hajtű, melynek hossza 8 mm (2. képen 9). Maga a tű bronzból való és egy tölcsérialakú aranycsövecskébe van beillesztve, melynek alsó részét keresztben menő bordák díszítik. A fej kerek aranylemez, mely úgy van áttörve, hogy öt legyezőalakú levélke veszi körül a közepébe foglalt apró igazgyöngyöt. (a 3. képen balra).

8. Egy másik hajtű (2. képen 10), ugyanolyan, mint az előbbi, csak valamivel rövidebb (6,5 cm hosszú) és tűje feketére oxidált ezüstből való. Itt a tű sima nyaka alatt a cső végén, a melyből a tű kiáll, a díszítő bordák elmosódtak. Hasonló a lapos fej is: a kerek aranylemezből körben felváltva hét apró stilizált levél és egy-egy ág van kivágva, a közepét pedig egy domborúra csiszolt ovális zaphirkő díszíti síma rekeszbe foglalva (a 3. képen jobbra).

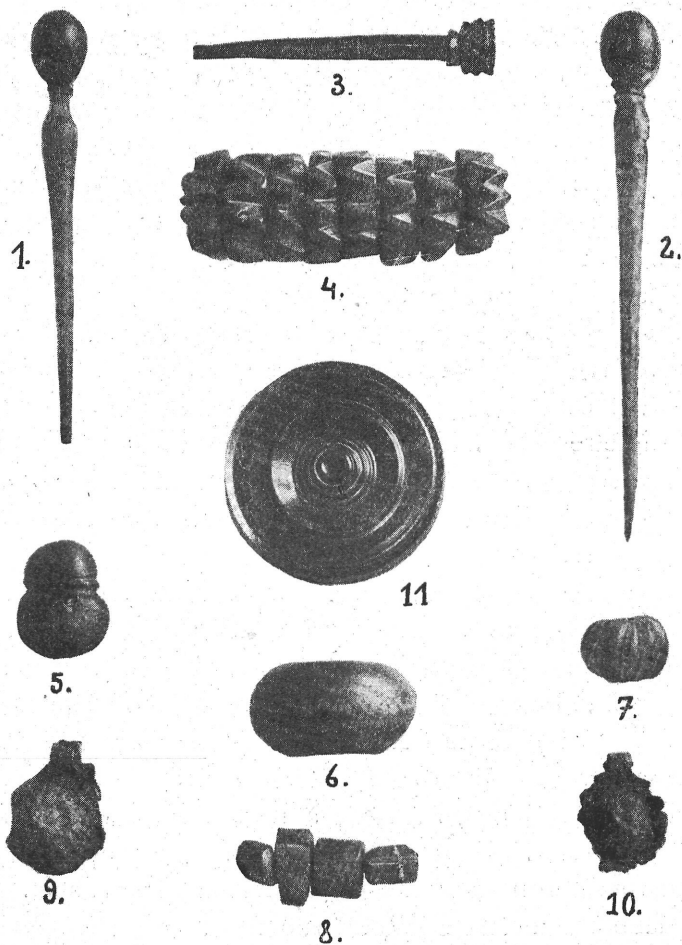
A derék táján

9. egész sora a gyöngyöknek, összesen 53 darab; ezek közül 30 aranyból, 23 üvegből van, a melyek eredetileg is felváltva egymásmellé lehettek fűzve, úgy a mint a 2. képen 8 alatt látni. Az aranygyöngyök közül négy, nyilván a fűzér két végéről, apró síma szemek, a többiek sokkal nagyobbak és vékony sodronyból vannak fonva olyformán, a hogyan a koszorúkat

keresztben átkötni szokták. Az üvegyöngyök sötétkék színűek és síma, lapos gyűrűk nagy lyukakkal, de két szem ezek között is apró.

Végül a lábnál

10. két kerek arany medaillon. Mindegyik lap (2. képen 4 és 5)

4. kép. Hajtűk, gyöngyök üvegből, gagátból, stb. és egyéb.

ugyanabból a mintából kipréselve pontsoros keretben Medusa fejét mutatja: jobbra fordulva háromnegyed profilban. A telt arcot rendetlenül leomló hajfürtök szegélyezik, melyek közül kilátszik a fejen a baloldali szárny és lejjebb a kígyó teste.

A lemezek szélei hátra vannak hajlítva, hogy köröskörül befoglalják a hiányzó hátlapot, a melyen a kapcsoknak vagy szegeknek kellett lenni,

melyekkel mint ruhadíszet odaerősíthették. A Medusafejet ilyen célra különösen a phalerákon szerették felhasználni, a melyeket a katonák a mellükön szijakra erősítve hordtak: ide azonban — ebben a kisebbített formában (az átmérőjük 30 mm) — a tetem lábaihoz nyilvánvalóan csak úgy kerülhettek, hogy az egyik az egyik, a másik a másik sarút díszítette.

Ezen aranytárgyakon kívül még más ékszerek is voltak a sírban; így a fejnél

11. két hajtű üvegből, melynek áttetsző sárgás színe van. Ép darabok és az egyiknek hossza 7 cm, a másiké 8,5 cm (a 4. képen 1 és 2). De formára megegyeznek, melynek tagoltságát élesebben mutatja a rövidebb tű. A feje egy megnyújtott gömbből áll és a tű fölfelé vastagodó szára egy összehúzódó nyakba megy át, melyet a fej alatt egy vékony gyűrű díszít.

Az alsó lábszárak között csodálatosképen

12. egy tű, a minőt pedig a haj összetűzésére használhattak. Hossza 59 mm (4. képen 3). A feje rhomboid alakú, síma felső lappal, köröskörül azonban recézett és két oldalán csipkés. Alatta egy gyűrűtag jelzi a nyakát.

Első tekintetre úgy látszik, mintha ez a tű is fekete üvegből való volna, de a mint kézbe vesszük, érezzük, hogy könnyebb, kisebb a fajsúlya. Ilyen könnyű a *gagát*, egy szénfajta kőzet, tulajdonképpen a fa megszenesedett iszapja és ezért finomabb, mint a szén. Ma a legismertebb lelőhelye Anglia és jet, jayet néven különösen gyászékszereknek dolgozzák fel. De ha tompább fényű is, mint az üveg, szépen esztergályozható és csiszolható és úgy látszik, hogy ezért készítettek belőle már a rómaiak ékszereket, melyeket messze elszállítottak, így hozzánk is, a hol gagátot nem találni. Nálunk először Hampel József hívta fel a figyelmet az Archæologiai Értesítő I (1881) 141. lapján egy gagátszobrocskára, melyet Budán, a török-utczai sírban találtak és ott megjegyzi, hogy a Rajna vidékén elég ritkák még a kisebb gagáttárgyak is. Azonban bizonyára nem egy fekete üvegékszerről (gyöngyről, karpereczről) meg lehetne állapítani, hogy gagát. Ebben a sírleletben legalább ugyancsak gagátból való még

13. a nyolcz gyöngyszem (4. képen 4), melyek szintén a lábaknál feküdtek. Ilyen gyöngyei csak a rómaiaknak voltak: minden egyes szem félkörű lapocska, mely keresztben kétszer van átfúrva, hogy két fonalat lehessen keresztülhúzni. A kerek szélén — a mi az efajta római gyöngyöket főképpen jellemzi — kétfelől bevágott háromszögek akként sorakoznak egymás mellé, hogy egy zezugos borda keletkezik, a mely a díszet alkotja. Ezt a formát, úgy látszik, kedvelték is a rómaiak, mert az Aquincumi Múzeumban még a gyöngyök között kiállítva látható és természetesen kül-

földön sem lehet ritka (Bonner Jahrbücher III/III2. kötetében 1904-ből, 416. l.).

Gagátból való aztán

14. egy esztergályozott korong, melynek átmérője 35 mm és 10 mm vastag. Egyik lapján (4. képen 11), a közepén lépcsőzetes kúp áll ki, ezt pedig kifelé, szintén lépcsőzetesen emelkedve, két szélesebb öv és egy keskeny perem futja körül. A másik lapja síma és mindenesetre ezzel lefelé fordítva használták talán egy kerek szelencze befödésére, mint dugót, mert lefelé konikusan szűkül.

A lábaknál találtuk, a hol azonkívül voltak

15. egy borostyángyöngy (4. képen 5), melynek kisebb félgömbalakú fele van keresztben átfúrva; alján vékony gyűrűtag választja el a nagyobbik, alsó gömbös résztől. Egy carnuntumi sírleletben ugyanilyen gyöngy fordult elő más apró üvegyöngyök közé fölfűzve. Der römische Limes in Österreich VIII S. 47.

A közönséges, ma is jól ismert formát mutatja

16. a nagy üvegyöngyszem (4. képen 6), melynek domború felületét egy színes sáv díszíti: a sötétkék alpra ráfestett sárga hullámvonal két egyenes vörös vonal között.

17. Egy másik, kisebb üvegyöngy (4. képen 7), mely zöldszínű. Dinnyegyöngynek is nevezhetjük, mert gerezdes külseje a sárgadinnyéhez hasonlít. A legtipikusabb római gyöngyforma.

Inkább csak anyaguk miatt figyelemreméltó

18. a négy smaragdgyöngy (4. képen 8), melyeknek szabálytalanul szegletesre csiszolt soklapú prizmaalakjuk van.

A gyöngyök közé lehetett fűzve

19. az a két apró bulla is bronzpléhből (4. képen 9 és 10), melyek hasonlóak a 2. képen 3. szám alatt bemutatott aranybullához.

Mindezeket az ékszereket még kiegészítették egyes *csonttárgyak*, nevezetesen

20. egy gömbös fejű tű, melynek szára a közepe táján kissé meg van duzzadva (4. képen 1). Hossza 10 cm. Csakhogy ez is a két alsó lábszár között feküdt, a hol

21. a karperecz (5. képen 2). Az elefántcsontból esztergályozott karkának 7,5 cm az átmérője és széteső testének körded az átmetszete, felülete pedig síma. Ugyanazon a tájon, jobb felől került elő még

22. a csontfésű kettős fogsorral (5. képen 3), az egyik felén a letört fogak sűrűbbek voltak, a mint azt pl. a nyéki (Sopron m.) sírleletben elő-

fordult hasonló fésűnél is (Arch. Értesítő, 1885. 87. l. 4. ábra) látjuk. A lemez, a melyből a fogak kifűrészelve vannak, két végén le volt kerekítve (az egyik elpusztult) és a két fogsor között hosszában át volt törve, úgy hogy egy latin felirat betűi majdnem szabadon állottak, de ezekből már csak egyetlen E betű van meg. Körülbelül 14 betű lehetett és ebből kellene kiindulni, hogy a feliratot rekonstruáljuk, a mihez persze más ilyen fésűfeliratok kellenének, a milyenekre azonban ezideig nem akadtam. Mai állapotában a fésű hossza 12 cm.

A női foglalkozáshoz tartozott vagy legalább azt symbolizálni akarta és azért került a sírba, hogy az elhunynak kedveskedjenek vele halála után is,

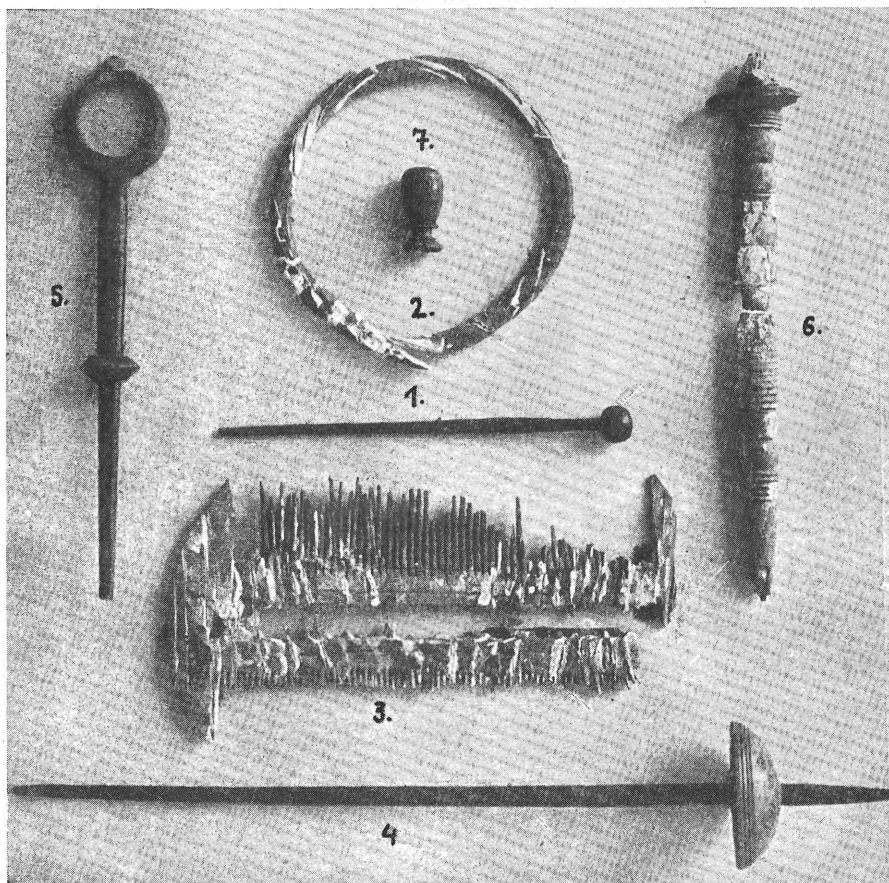
23. a csontorsó (5. képen 4) a lábszárak baloldalán, egy 21 cm hosszú, kerek, síma vessző, a melyre, közel az egyik, jobban meghegyezett végéhez, rá van húzva az orsógomb. Ez volt a nehezék, mely az orsó gyorsabb forgását elősegítette. Mindenesetre ez a karakterisztikus része és ebben az esetben egy gömbszelet, domború oldalával lefelé fordítva, melyet szélül egyenes vonalakból álló sáv, ezen belül pedig felváltva koncentrikus körök és gulába rakott apró köröcskék díszítenek, a mint ez a díszítés legjobban megfelelt az esztergályozott csonttárgyaknak. Hogy ezt az orsót az életben is annak használták volna, nem valószínű, mert talán nem elég nagy. Mindössze 21 cm hosszú. Még kisebb

24. egy másik orsó (az 5. képen 5), mely csak valamivel hosszabb lehetett 13 centiméternél. Egyik végén a karika, tetején apró gombbal, nem tartozott ugyan az orsó alakjához, de pótolhatta a horgot, melyhez a fonalat odakötötték. Itt is az inkább szegletes, mint kerek vessző közepén levő gyűrű csak az orsógomb lehet, bár sokkal kisebb és magasabban van, mint kellene lenni. Ugyancsak

25. orsónak kellett lenni az 4. képen 6. szám alá bemutatott csontpálczikának, melynek egyik fele hiányzik, de megmaradt az alsó, 13,5 cm hosszú része, legfőleg a csonka orsógombbal, mely ugyanazt a lapos, kettős kúp alakú formát mutatta, mint az előbbi orsón láttuk és a mint látjuk azon a borostyánorsón, melyet Forrer a Reallexikonja 89. lapján rajzban közöl. Ez a nagy soproni borostyánleletből való és először Bella Lajos tette ismertté az Archæologiai Értesítő XVI (1896) 256. lapján, a hol azonban azt mondja, hogy a «frizura támasztékául» szolgálhatott. Még két hasonló borostyánpálczát mutat be Bella ugyancsak Sopronból valamivel korábban az Archæologiai Értesítő XV (1895) 396. lapján s már itt is hajékszereknek tartja, pedig ezek közül az egyiknek csontból készült hegyes vége van és még inkább lehetett orsó, ha az életben nem is használhatták annak. A mint ezek a

borostyánpálczák hosszúkás, hengeralakú tagokból állanak, a mi csontpéldányunk szára is tagozva van és felváltva bordás és sima szakaszokra oszlik, a vége pedig hegyes volt.

26. A végső csonttagja (5. képen 7) egy pálczának, mely, mint egy aquincumi sírból származó csontpálczán látni (Budapest Régiségei III. 72. I. 4),

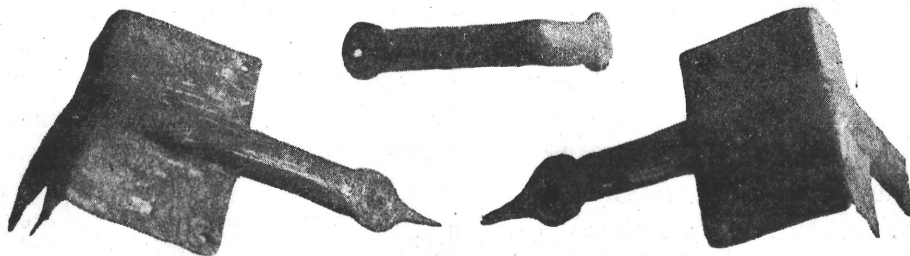
5. kép. Csonttárgyak.

ép úgy tagozva lehetett, mint az előbbi. Ez a balusteralakú (fölfordítva a görög alabastronnak nevezett flaconhoz hasonló) gomb csappal volt reáerősíthető, melyet a sima alsó lapja közepébe befűrt lyukba illeszthettek. Egy ilyen, több tagból álló nád vesszőt (Rohr), melynek hasonló vége volt, találunk Niessen kölni római régiségei között (Röm. Altertümer von Niessen S. 91) és a leírása guzsajnak mondja, a melyet persze a rokkához erősítettek.

Még inkább hozzátartozhatott egy olyan orsóhoz (Spulle), melyre a fonalat fölcsavarták. Daremberg-Saglio szótárában s. v. fusus látható két ilyen «bobbies» képe és ez a megjegyzés olvasható: «l'objet a une base, qui permettaient de le poser debout sur une table». A nálunk megmaradt része 2 cm magas és domború felületét két vonal között körbe foglalt pontok díszítik, a mint ez a díszítés az esztergályozott csonttárgyakon mindig ismétlődik.

A kazettából, a két kar két oldalán, csak hat apró fadarab maradt, de, mint rendesen, úgy itt is megvoltak a fémrészei, melyek a négyszögű ládikák kívül díszítették. Ezek rossz ezüsből öntött és trébelt lemezek. Ilyenek:

27. Hat sarokpánt (6. képen alul kétszer). A széles négyszögű lapok derékszögben vannak behajtvva és a sarkokon oda voltak szegezhetőek. Keresztben egy domború gerincz húzódik, melynek folytatását képező egyik

6. kép. Bronzpántok a kazettáról.

ága lándzsaalakú hegyben végződik, közepén egy lyukkal, hogy ezt szeggel odaerősíthessék; a másik, rövidebb szár a végén szét van lapítva és ebben is van lyuk a szeg számára. Ugyanilyen sarokpánt, csak éppen a négyszögű lemez egyik oldalszéle hullámos, ismeretes Carnuntumból (Der römische Limes in Österreich VII S. 77.).

28. Hat más sarokpánt (az 6. képen fölül), melyek keskeny szalagalakúak, hátuk domború és a két végükön szétlapított kerek fejk van, melyek át vannak lyukasztva, hogy legalább a két végen odaszegezhetőek legyenek. Hasonló darabok másutt is előfordultak: nálunk a lengyeli (Tolna m.) római sírleletben (Wosinsky, Tolna vármegye II. 783. l., képe a CLXXXIII. táblán), a melyben a fakazettának egyéb részei is előkerültek, mint a fogantyú, két felálló végével beakasztva a füles szegekbe, melyek négyszögű vaslemezeket át nyúltak a fába; egy másik ugyanilyen sarokpánt pedig a Majna mellett a hofheimi castellumban (Der obergermanisch-rätische Limes des Römerreichs, Lief. 72. Taf. VIII. Fig. 11) került napfényre.

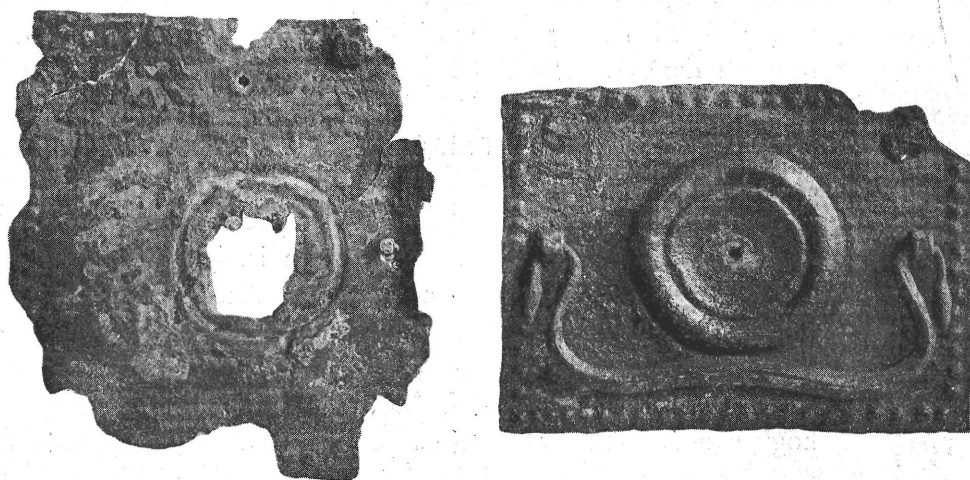
Nehézséget okoz ezen pántok elhelyezése a kazettán; ha mindegyik

fajtaból nyolcz példány volna vagy csak négy, mindegyik sarokra jutna-kettőkettő, illetve egy-egy a doboz alján és fedelén. A nehézséget fokozza, hogy a sírleletből alig hiányozhatik valami.

Ezért megvan

29. a fedél tetejéről a fogantyú is, mely lehetővé tette, hogy a kazettát egy női kéz marokra fogva vihette, a mint azt leeresztett jobbkezeiben az a barbár nő tartja, a kinek képét a Jahrbuch für Altertumskunde 1907. évfolyama a 121.^b lapon közli.

A fogantyú síma, szegletes teste azt a hajlított formát mutatja, mint talán az összes e fajta fogantyúk; bunkós végei karikákba vannak befűzve,

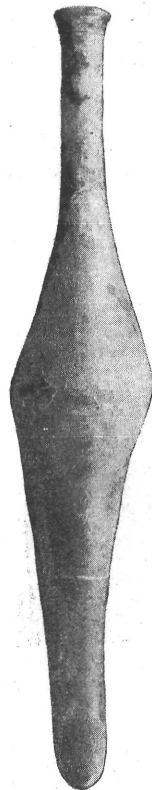
7. kép. Bronzlapok a kazettáról.

melyek egy lemezből kiállanak (7. képen jobbra). Ez a lemez hosszénegyszögű (méretei 7·7×5·5 cm), a milyen alakja a doboznak volt és négy sarkán egy-egy szeggel volt a deszkalapra erősítve. A széleit trébelt gyöngysor, azon belül pedig körben menő dudor (Wulst) díszíti és ehhez még egy kör-lécz simul, mely körül fogja a mezőt, melynek központjában apró lyuk van, úgy hogy itt a közepütt egy díszesebb fejű szegnek kellett lenni. Ezt a fajta díszítést — dúdoros köröket a fadobozokat borító lemezeken — a rómaiak különben is szerették és a többek között az Archæologiai Értesítő XXII (1902) 45. lapján látjuk: a császári (Komárom m.) sírleletek egyik kazettáján.

30. Egy másik négyszögű lemez a kulcslyukkal (7. képen balra) a kazetta előlapjáról való. Magassága körülbelül 8 cm lehetett. A ládika aljának is tehát legalább ilyen magasnak kellett lenni. Szélei ki vannak töredezve, de a hol

épek, meglátszik a gyöngysoros keret. Magát a kulcslyukat pedig itt is egy trébelt körlécz fogja körül. Az egyik sarokban még megvan a lapos fejű szeg és ilyenek voltak minden sarokban, hogy a lemezt odaerősíthessék.

Az ilyen kazettákban, minő a mienk is, a római nők bizonyára ékszereiket és piperecikkeiket tartották, de a sírokba, úgylátszik, már csak üresen kerültek.

8. kép.
Illatszertartó
üveg.

Végül volt két üvegedény, az egyik — a lábszáraknál — apró darabokra tört, melyeket már nem lehetett összeilleszteni; a másik — a két láb között — szintén papírvékonyaságú és színtelen üveg azonban, bár ez is megrepesztett, teljes. Ez

31. egy 38 cm hosszú, csőalakú palaczk (8. kép), melynek középső része más esetekben ovalis alakban kibővül, de itt ezen duzzadás nem mutat oly szabályos formát. Még leginkább a mi lopóink alakjára emlékeztet, csakhogy alsó vége zárt, még pedig gömbölyűen, úgy hogy szabadon nem állhatott. Mindenesetre sajátságos edényforma, a mely — így talp nélkül — a római üvegedények egészen specifikus típusát képviseli. Találkozunk vele a Rajna mentén is, így Strassburgban (Henning, Denkmäler der elsässischen Altertums-Sammlung, Taf. XXXII. 8), Mainzban (Westdeutsche Zeitschrift XVI. Taf. 15 No. 9), Kölnben (Kisa, Die antiken Gläser der Frau Rath S. 151). Nálunk a sírokban találjuk, a hová úgy jutott, hogy a nők illatszertartó üvegnek (*balsamarium*) használhatták.

Érem, mint látjuk, nincs a sírletben, a mely legalább azt az időpontot határozná meg, a melynél régibb nem lehet a sírlet. Épígy hiányzik a mécs, és a mi még feltűnőbb, a fibula. A mécsék között is vannak régibb és későbbi típusok, az utóbbiak azok a cserépmécsék, melyeknek hosszú, csatornával ellátott orruk szokott lenni. Még jellemzőbb lehet a fibula (ruhakapocs) formája a későbbi időkre, a melyekből ezen sírletnek származni kell. Nem is ritka a fibula ezen késői formája — a T alakú fibula — a sírokban, elég gyakran nincs is más, a mikor ezek a szegény sírok már a IV. századból származnak.

Még mindig van azonban elég olyan tárgy, a melyek együttesen és külön-külön — ha maga a temetkezés formája: a sarkophágban való temetkezés nem is engedne a sírlet korára következtetni — azt mutatják, hogy a későbbi, sőt legkésőbbi római kor emlékeivel van dolgunk. Így csak az, hogy kazetta van a sírban. Már egész sorát ismerjük azoknak a faládikák-

nak, a melyek trébelt bronzlemezekkel voltak borítva és éppen ezek figurális ábrázolásai azok, melyek a késői kort hirdetik. Egyebek között a IV. század legvégéről való fenéki temetőben is került elő ilyen lelet, de ugyanott előfordult a lopóalakú üveg (Kuzsinszky, A Balaton környékének archæológiája 72. l.), a minő a mienk. Már ez is tehát egy késői forma, a melylyel éppen azért más sarkophág-leletekben is találkozunk, pld. a budaújlaki sírban (az Archæologiai Értesítő új folyam I. kötetében 139. l.).

Ezen elsősorban korhatározó tárgyak mellett mindenesetre látunk olyanokat, melyek más sírleletből nem igen ismeretesek. Az egyiknek vagy másiknak, mint az aranyfejű tűknek a stílusa és technikája magában véve sejteti késői eredetüket. De csak így, hogy most másokkal együtt látjuk, melyek kora bizonyos, lett ezeknek a késői származása nyilvánvaló. És ez a megállapítás annál értékesebb lehet, mert olyan darabok is akadhatnak, melyek idáig egyáltalán ismeretlenek voltak, mint az arany sarudíszek.

Hogy ebben a sírleletben aranydolgok is vannak, az mindenesetre örvendetes; mégsem az anyag teszi értékesekké még ezeket sem. Az aranytárgyaknak örülhet a laikus és büszke lehet, hogy mennyi és mily szép «antik» aranyékszerei vannak: a tudományban az a fontos, hogy minél gazdagabb és változatosabb legyen a sírlelet, mert csak ez lehet tanulságos, csak így szolgálhat kiindulópontul legalább a relativ chronologiai meghatározásokhoz. Ezért, ha még oly szegény is, elengedhetetlen, hogy a mi együtt volt és így körülbelül egykorú, együtt is maradjon. Az aquincumi múzeum most már 35 ilyen római sírleletet állíthatott ki, a melyek egymástól gondosan elhatárolva láthatók.

Dr. Kuzsinszky Bálint.